

Małgorzata Kuźma
Kańczuga

Wybrane aspekty działalności Żydowskiej Gminy Wyznaniowej w Przeworsku w okresie dwudziestolecia międzywojennego

Uwagi wstępne

Dzieje Żydów zamieszkałych w Przeworsku stanowią ważny element kulturowego dziedzictwa miasta, jednak pomimo tego nie były one przedmiotem szczegółowych badań naukowych. Nie powstało opracowanie historyczne w pełni obrazujące dzieje przeworskich Żydów, obejmujące okres od ich zamieszkania na omawianym terenie po holocaust. W pracach Józefa Benbenka¹, (w których pojawiają się wątki społeczności żydowskiej okresu międzywojennego) sygnalizowane są jedynie ogólne wydarzenia, przedstawione w daleko węższym zakresie, niż wynikałoby to ze stanu liczbowego tej grupy mieszkańców. Natomiast cennym źródłem informacji okazał się zachowany w Muzeum w Przeworsku, napisany w latach 1938–1939 *Dzienniczek Basi Rosenberg*². Jest to pamiętnik 15 – letniej dziewczynki żydowskiej, która w mistrzowski sposób przedstawiła specyficzny klimat typowego żydowskiego sztetla. Równie cenny materiał pamiętnikarski zawarty został w *Gawędzie o starym Przeworsku*³ Pawła Stepkiewicza.

---

¹ Historią społeczności żydowskiej zamieszkałej w Przeworsku zajmował się najwcześniej Maurycy Horn (*Żydzi przeworscy w latach 1583–1650*, „Biuletyn ŻIH” 1970, nr 76, s. 3-32). Jego publikacja obejmowała głównie okres XVII w. Podobne wątki dotyczące czasów późniejszych znajdujemy również w pracach Józefa Benbenka (*Eksponaty muzealne o dziejach Przeworska*, Przeworsk 1983 oraz *Martyrologia mieszkańców Przeworska w czasie II wojny światowej*, Rzeszów 1978). Ciekawych informacji o mieszkańcach Przeworska dostarcza też artykuł Alojzego Zieleckiego, (*Ludność Przeworska w okresie autonomicznym*, „Przeworskie Zapiski Historyczne” 1998, t. 3, s. 65-87). Nie dotyczy on jednak badanego okresu. Wiele cennych informacji o Przeworsku dostarczają opracowania Szczepana Kozaka (*Mieszkańcy Przeworska w latach 1867–1914. Zagadnienia społeczne i demograficzne*, Przeworsk 2010; *Stan badań nad historią Przeworska*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2003, t. 13, s. 207-229), a także Małgorzaty Wołoszyn (*Dawny Przeworsk na pocztówce i fotografii do 1944 roku*, Rzeszów 2011).

² *Dzienniczek Basi Rosenberg (Przeworsk 1938-1939)*, Przeworsk 1997.

³ P. Stepkiewicz, *Gawęda o starym Przeworsku*, „Przeworskie Zapiski Historyczne” 1990, t. 1, s. 69-118.

Wykres

Liczba mieszkańców Przeworska w latach 1900–1939

Źródło: Archiwum Państwowe w Przemyślu, Akta Józefa Benbenka, sygn. 30, s. 9, 31; tamże, Akta miasta Przeworska, sygn. 1317, s. 4, 84.

Pierwotnym zamiarem autorki było przedstawienie jak największego spektrum zagadnień z różnych dziedzin życia społeczności żydowskiej zamieszkałej w Przeworsku. Nie udało się jednak tego w pełni zrealizować ze względu na znaczne braki w materiale źródłowym. W tekście wykorzystano dostępne źródła historyczne zachowane w archiwach, muzeach i bibliotekach w Polsce i na Ukrainie, a w szczególności materiały zgromadzone w archiwach lwowskich: Derżawnyj Archiw Lwiwskiej Oblasti (DALO) oraz Centralnyj Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy u Lwowi (CDIA). Prawdopodobnie nie są to wszystkie źródła, które mogłyby zobrazować przebogate życie Żydów zamieszkałych w mieście. Możliwe, że dodatkowe, istotne dla podjętego tematu materiały znajdują się w archiwach w Izraelu i USA.

Przeworsk jako jedno z typowych miasteczek galicyjskich do 1939 r. zamieszkiwany był głównie przez Polaków i ludność żydowską. Na ogólną liczbę 3338 mieszkańców w 1910 r. Żydzi stanowili tu 47% (1553)⁴. W latach

⁴ Archiwum Państwowe w Przemyślu, Akta Józefa Benbenka, sygn. 30, s. 31.

1918–1939 udział ten był mniejszy wynosząc kolejno: w 1921 r. – 22%⁵; w 1931 r. – 24%⁶; w 1939 r. – 20% (wykres). Wynikało to jednak z powiększania terytorium miasta o sąsiednie gminy, zamieszkałe głównie przez ludność chrześcijańską.

Do 1928 r. funkcjonowanie gmin żydowskich w Polsce południowo-wschodniej, w tym także w Przeworsku, regulowały przepisy ustanowione jeszcze w okresie autonomii galicyjskiej. Ich zmianę na terenie byłej Galicji zapoczątkowało Rozporządzenie Prezydenta z 1928 r. o uporządkowaniu stanu prawnego w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej z wyjątkiem województwa śląskiego⁷. W myśl tego rozporządzenia, gmina żydowska w Przeworsku zaliczona została do gmin małych. Żydowski okręg metrykalny na tym terytorium tworzyły: Budy Przeworskie, Chałupki, Dębów, Gać, Głogowiec, Gniewczyna Łańcucka, Gniewczyna Tryniecka, Gorliczyna, Gorzyce, Grzęska, Jagieła, Kosina, Maćkówka, Miocin, Mokra Strona, Nowosielce, Przeworsk, Rogóżno, Rozbórz, Studzian, Świętoniowa, Tryńcza, Ubieszyn, Ujezna, Urzejowice, Wólka Małkowa, Wólka Ogryzkowa⁸. Na czele gmin mniejszych stał zarząd złożony z rabina i 8 członków, których stanowiska były honorowe i bezpłatne. Każdy rabin, jeśli istniała taka potrzeba, miał do pomocy podrabina. Funkcję rabina w Przeworsku od 1925 r. pełnił Elias Fränkel, kupiec urodzony w 1874 r. w Narajowie, syn Beili i Osjasza Herscha. Ukończył on szkołę powszechną, był żonaty, miał dziewięcioro dzieci⁹. Znany przeworski notariusz i gawędziarz, Paweł Stepkiewicz opisywał go w następujących słowach:

„[...] Głową żydowskiej wspólnoty w mieście był rabin Eljasz Fränkel, nieco opasły, w podeszłym już wieku Żyd, noszący się zawsze w stroju chasydów, to jest w długim, kamlotowym żupanie, zaś w sobotę i w wielkie święto w żupanie atlasowym, w białych pończochach i patynkach, w wolnych chwilach zawsze z fajką w zębach, siedzący w oknie swego mieszkania tuż obok bożnicy, gdzie instruował swoich współwyznawców lub prowadził poważne rozmowy z bliskimi znajomymi [...]. Stanowisko przeworskiego rabina było szczególnie

⁵ Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej: opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych*, t. 13 (Województwo lwowskie), Warszawa 1924, s. 34-35.

⁶ Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polski, *Statystyka Polski, Seria C, z. 68: Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. (Województwo Lwowskie bez miasta Lwowa)*, Warszawa 1938, s. 39.

⁷ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: DzURP) z 1928, nr 52, poz. 500; tamże, nr 11, poz. 86.

⁸ J. Michalewicz, *Żydowskie okręgi metrykalne i żydowskie gminy wyznaniowe w Galicji*, Kraków 1995, s. 135.

⁹ Derżawnyj Archiw Lwiwskiej Oblaści (dalej: DALO), Fond (dalej: F.) 1, opys (dalej: op.) 56, sprawa (dalej: spr.) 4007, k. 81.

intratne, bo poza zwyczajnymi dochodami miał co roku wysokie honorarium za pieczętowanie paczek z cukrem, jakie Cukrownia przygotowywała na okres żydowskich świąt wielkanocnych. Rebe Eliaz udawał się do Cukrowni na zaproszenie dyrekcji i tamże paczuszki paschalnego cukru zaopatrywał swoją pieczęcią urzędową i naklejką z napisem »koszer«, co miało oznaczać, że pobożni Żydzi mogli już spokojnie cukier ten konsumować bez obawy, by któryś z nich miał się broń Boże – strefnić. Opłata za to słowo magiczne »koszer« wpływała corocznie do rabinackiej kabzy, stanowiąc przedmiot zazdrości i zawiści pewnej grupy współwyznawców, którzy chcąc stworzyć przeciwwagę wpływom Eljasza Frankla, sprowadzili sobie konkurencyjnego rabina – cudotwórcę z Jawornika Polskiego [...]»¹⁰.

Jako podrabina, źródła wymieniają od 1931 r. Berla Thumina, urodzonego w 1875 r. w Glinianach (syna Feigi i Naftalego Herza). Był on samoukiem, miał żonę i czworo dzieci¹¹. Obydwu przełożonych gminy Starostwo Powiatowe w Przeworsku przedstawiało w sprawozdaniach jako osoby „pod względem moralnym nie budzące zastrzeżeń, popularne wśród społeczeństwa żydowskiego, poważane i szanowane przez ludność żydowską. Politycznie nie zaangażowani, lojalni, prorządowi”¹².

Budżet gminy

Jednym z podstawowych zadań zarządu żydowskiej gminy wyznaniowej wg obowiązującego od 1928 r. prawa było przygotowanie i uchwalenie budżetu. Rozporządzenie z 1931 r. doprecyzowało procedurę jego przygotowania i zatwierdzenia¹³. Ponadto art. 5 jasno wskazywał, iż w projektach budżetów mogły być wpisane tylko takie wydatki, które wynikały z zakresu kompetencji gminy określonych w art. 3 ustawy z 1928 r.¹⁴ Zgodnie z postanowieniami rozporządzenia, gmina żydowska miała być instytucją samowystarczalną finansowo. Decyzje dotyczące spraw finansowych gminy miały prawo podejmować jej władze statutowe. Obejmowały one także kwestie ustalania podatków, którymi obciążano członków gminy oraz kierunków wydatkowania jej dochodów.

W styczniu 1933 r. lwowski urząd wojewódzki wystosował informację do starostów powiatowych dotyczącą gospodarki finansowej gmin żydowskich, w której jak w latach ubiegłych, zwracano się o dopilnowanie przedłożenia budżetów gmin wyznaniowych¹⁵. Ponadto, podobnie jak we wcześniejszej ustawie austriackiej z 21 III 1890 r.¹⁶, nowe przepisy oparły gospodarkę finansową gmin

¹⁰ P. Stepkiewicz, dz.cyt., s. 86.

¹¹ DALO, F. 1, op. 56 spr. 4007, k. 81.

¹² Tamże, s. 81.

¹³ DzURP 1931, nr 89, poz. 698.

¹⁴ DzURP 1928, nr 52, poz. 500.

¹⁵ DALO, F. 1, op. 66, spr. 3716, k. 27.

¹⁶ *Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych Królestwa Galicji 1890*, nr 57.

wyznaniowych żydowskich na terenie byłego zaboru austriackiego na tzw. datkach domestykalnych, to jest opłatach bezpośrednich, uiszczanych przez członków gmin wyznaniowych żydowskich i ustalanych w stosunku do majątku oraz dochodu (składka gminna), a dopiero na drugim miejscu na tzw. taksach za ubój rytualny¹⁷.

W czasie I wojny światowej, a następnie w okresie powojennym z powodu fluktuacji pieniądza i ciągłej zmiany jego wartości oraz trudności ustalenia dochodów poszczególnych płatników, zaprzestano pobierania tzw. datków domestykalnych, czyli opłat bezpośrednich. Były one po prostu zbyt małe i nie mogły zapewnić tym gminom należytej podstawy gospodarowania. Ich finanse opierały się zatem na opłatach pośrednich, płynących z uboju rytualnego. Takie postępowanie usprawiedliwiano opinią, iż gwałtowne przejście od systemu taks za ubój rytualny do opłat bezpośrednich mogłoby wstrząsnąć gospodarką finansową gmin. Jednak wszystkie gminy powinny w budżecie przewidzieć składki, nawet w nieznacznej wysokości, aby w ten sposób zapoczątkować przejście od systemu taks za ubój do składek. Obniżanie taks za ubój, nie mogło być zabiegiem mechanicznym; należało je przeprowadzić delikatnie i dostosować do wielkości składek. W przeciwnym razie nadmierne ich obniżenie, mogłoby zachwiać gospodarkę finansową, ponieważ wpływały one do kasy prawie każdego dnia; natomiast składki, zanim zostały zatwierdzone i stały się prawomocne, mogły być ściągane po upływie dłuższego okresu czasu. To naraziłoby gminy na brak dochodu, a w konsekwencji niemożność zaspakajania ich najważniejszych potrzeb.

Zadaniem starostwa było badanie, czy budżety są realne po stronie dochodów i czy wszystkie konieczne, ustawą nakazane świadczenia, zostały w nich przewidziane. Innymi słowy zwracano szczególną uwagę na dyscyplinę budżetową, co wymuszało dbanie o proporcjonalność. Ponadto w zakresie inwestycji, ze względu na kryzys, zalecano unikać dużych przedsięwzięć i przeprowadzać tylko te najkonieczniejsze, związane z kultem oraz utrzymaniem zakładów gminnych. W wyniku kontroli referatów wyznaniowych województw południowych przeprowadzonej przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w 1932 r. zwrócono uwagę między innymi, aby zatwierdzanie budżetów gmin wyznaniowych żydowskich było w miarę możliwości, każdorazowo poprzedzane dokładną analizą gospodarki gminy przez delegata powiatowej władzy. Kontrola powinna obejmować całokształt gospodarki, a więc stan i potrzeby w zakresie nieruchomości, obsadę personalną i sposób administrowania majątkiem gminnym¹⁸.

---

¹⁷ DALO, F. 1, op. 66, spr. 3716, k. 28. Por. rozporządzenie z dnia 9 IX 1931 r. wydane w sprawie gospodarki finansowej gmin żydowskich (DzURzP Nr 89, poz. 698), art. 7-10 rozp.

¹⁸ DALO, F. 1, op. 14, spr. 2941, k. 2.

Tabela 1

Wykonanie budżetu i dochody gminy żydowskiej w Przeworsku z lat 1932–1934

Źródła dochodów		Rzeczywiście wykonano 1932 r.		Rzeczywiście wykonano 1933 r.		Rzeczywiście wykonano 1934 r.		Wskaźnik zmian w latach 1932-1933	Wskaźnik zmian w latach 1933-1934
		zł	%	zł	%	zł	%	%	%
Dochód z rytualnego uboju		13 286,80	92,8	10 312,05	98,1	9 877	97,1	77,6	95,8
w tym:	bydła	5 504,50	38,5	4 377	41,6	4 378	43,1	79,5	100,0
	drobiu	7 782,30	54,4	5 935,05	56,5	5 499	54,1	76,3	92,7
Dochód z cmentarzy		666	4,7	200,50	1,9	265	2,6	30,1	132,2
w tym:	opłaty za miejsce na cmentarzu (pokładne)	532	3,7	84,50	0,8	121	1,2	15,9	143,2
	opłaty za zezwoleń na stawianie nagrobków	59	0,4	66	0,6	9	0,1	111,9	13,6
	ze sprzedaży siana z cmentarzy	75	0,5	50	0,5	135	1,3	66,7	270,0
Majątek i fundacje gminne		196,85	1,4	-	-	25	0,2	-	-
w tym:	czynsz z najmu z budynku nr 83	36,17	0,3	-	-	25	0,2	-	-
	dotacja: 6–cio groszowa dopłata do rozprzedaży mąki paschalnej	160,68	1,1	-	-	-	-	-	-
Razem		14 310,33	100,0	10 512,55	100,0	10 167	100,0	73,5	96,7

Źródło: Derżawnyj Archiw Lwijskoj Oblasti (dalej: DALO), Fond (dalej: F.) 1, opys (dalej: op.) 52, sprawa (dalej: spr.) 1692, k. 3, 12, 25, 34.

Gmina żydowska mogła prowadzić działalność finansowo-gospodarczą jedynie na podstawie preliminowanych budżetów rocznych, które wymagały zatwierdzenia przez starostę oraz urząd wojewódzki. Zgodnie z rozporządzeniami z lat 1927–1928 preliminarze dochodów i wydatków musiały być udostępnione przed zatwierdzeniem członkom gminy, by mogli ustosunkować się do projektu budżetu, a tym samym poznać kierunki finansowej działalności gminy¹⁹. Dzięki zachowanym preliminarzom budżetów na lata 1933, 1934 i 1935 można przeanalizować gospodarkę finansową gminy żydowskiej w Przeworsku. Jej funkcjonowanie było uzależnione od możliwości finansowych, a te od wielkości środków, jakie można było zebrać i przeznaczyć na cele, które wynikały z ustawy, a zostały ograniczone wyłącznie do zadań religijnych i charytatywnych.

Na dochody gminy wyznaniowej w Przeworsku składały się głównie wpływy z uboju rytualnego i cmentarzy, natomiast pozostałe źródła stanowiły nieznaczny margines. Rzeczywiste wykonanie budżetu z lat 1932–1934 przedstawia tabela 1. Najważniejszym źródłem przychodów każdej żydowskiej gminy wyznaniowej na terenie powiatu przeworskiego był ubój rytualny. Wpływy finansowe z tego tytułu stanowiły w budżecie gminy przeworskiej kolejno w 1932 r. – 92,8%, w 1933 r. – 98,1%, w 1934 r. – 97,1%. Większy dochód pochodził z uboju drobiu niż bydła. Decydujący wpływ na taki stan rzeczy miała wysokość taks za ubój rytualny, zatwierdzony przez radę gminy. Musiała ona brać pod uwagę zarówno potrzeby finansowe gminy, jak i możliwości nabywcze społeczności żydowskiej, która w dużym stopniu składała się z osób niezamożnych, czy wręcz ubogich.

Zgodnie z przepisami rozporządzenia z 1931 r. o gospodarce finansowej gmin żydowskich, wysokość ustalanych przez nie opłat za ubój rytualny podlegała zatwierdzeniu przez władze zwierzchnie gminy²⁰. Problem ten pojawił się w Przeworsku już w lipcu 1922 r., gdy gmina żydowska ukarana została za podwyższenie opłat od rzezi rytualnej bydła²¹. Urząd Wojewódzki we Lwowie nie wyraził na to zgody, a starosta ukarał szechterów grzywną²². Żydowska Gmina Wyznaniowa w Przeworsku wezwana została do przedłożenia budżetu na 1922 r. z uwzględnieniem dotychczasowych i proponowanych opłat. Ponadto gmina nie mogła pobierać podwyższonej opłaty przed uzyskaniem nowego ze-

¹⁹ Np. Preliminarze budżetowe gminy wyznaniowej w Przeworsku i lista składek na rok 1934 i 1935 wyłożone były do wglądu w kancelarii Rabinatu, Plac Mickiewicza 82 od dnia 12 do 19 II 1935 r., w godzinach 11-14. Por. DALO, F. 1, op. 52, spr. 1692, k. 10.

²⁰ DzURP 1931, nr 89, poz. 698.

²¹ DALO, F. 1, op. 14, spr. 2455, k. 9.

²² Szechter – rzezak rytualny, osoba powyżej 18. roku, posiadająca zezwolenie kierownika rzeźni oraz pisemną zgodę właściwej władzy wyznaniowej na przeprowadzenie uboju. Por. A. Unterman, *Żydzi wiara i życie*, Warszawa, s. 201; „Chwila” z dn. 24 XII 1936 r., s. 3.

zwolenia²³. Sprawa została wyjaśniona dopiero w maju 1923 r., gdy urząd wojewódzki na mocy ustawy z dnia 21 III 1890 r. (nr 57 §20) zezwolił jednak zarządowi gminy zwiększyć opłatę na okres jednego roku.

W 1926 r. Mojżesz Gelernter i Juda Schönwald wystosowali skargę do Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie na przełożonego kahału żydowskiego w Przeworsku – Szulima Aschenazego, domagając się równocześnie jego odwołania²⁴. Zarzucali oni, iż pomimo zakazu ze strony przeworskiego starostwa powiatowego, wydanego w dniach 17 IX 1925 r. i 12 II 1926 r., Szulim Aschenazy pobierał wpłaty z tytułu rzezi rytualnej bydła i drobiu większe niż te, które określał statut. W odpowiedzi Starostwo Powiatowe w Przeworsku, w piśmie wydanym dnia 21 XII 1926 r. wyjaśniało, iż „skarga jest tendencyjna, wnoszona w celu uniemożliwienia obecnemu zarządowi – konserwatywno-ortodoksyjnemu, skutecznego zarządzania gminą wyznaniową. Skarga wniesiona została przez osoby o poglądach radykalnych, sygnowana szeregiem nieautentycznych podpisów, mając na celu wywołanie zamętu wśród społeczności gminy²⁵. Zarząd gminy uzasadniał, iż skala wpłat z tytułu rzezi rytualnej została ustanowiona na poziomie nie wyższym od tych pobieranych przez gminy wyznaniowe w okolicznych powiatach. Ponadto datki domestykalne nie doprowadziły do oczekiwanego rezultatu, ponieważ w statucie gminy znajdował się zapis dający możliwość przedłużania czasu na wnoszenie opłat przez członków gminy. Osoby podpisane w skardze, jako pierwsze zwlekały z zapłatą, utrudniając racjonalną gospodarkę gminy wyznaniowej. Starosta przeworski nakazał podwyższenie wpłat z tytułu rzezi rytualnej, jako jedyne racjonalnego środka umożliwiającego utrzymanie tej gminy i zapewnienie w niej spokoju²⁶. W rezultacie opłaty za ubój rytualny wynosiły:

- za jedną sztukę bydła do 7 zł;
- za jedną sztukę cielęcia, owcy, kozy do 1 zł 75 gr;
- za jedną sztukę drobiu 60 gr.

Jednak od decyzji starostwa i lwowskiego urzędu wojewódzkiego z dnia 19 I 1927 r. wprowadzającej na rok 1927 opłaty za ubój rytualny, Markus Hornstein i Naftali Wein wnieśli kolejne odwołanie do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Jak poprzednio, zarzucali Izraelickiej Gminie Wyznaniowej w Przeworsku bezpodstawne podwyższanie opłat za ubój rytualny. Pobierane kwoty w znacznym stopniu generowały podwyżki cen mięsa – jako artykułu codziennej potrzeby, co szczególnie odczuwały najbiedniejsze warstwy mieszkańców. Różnica między cenami mięsa koszerne i trefnego wynosiła przeszło

²³ DALO, F. 1, op. 14, spr. 2455, k. 12.

²⁴ Tamże, spr. 2720, k. 20.

²⁵ Tamże, k. 23.

²⁶ Tamże.

60 gr²⁷. Na skutek wielokrotnych zażaleń, starostwo wydało zarządowi gminy żydowskiej polecenie ścisłego przestrzegania przekazanej taryfy, grożąc pociągnięciem winnych do odpowiedzialności karnej²⁸. Zastrzegło przy tym, iż nie wchodzi w ocenę merytoryczną kwestii pobieranych opłat. Sprawa ta została rozstrzygnięta dopiero 12 XII 1927 r. przez ministerstwo, które nie uwzględniło skargi Naftalego Weina²⁹.

Zarząd gminy żydowskiej w Przeworsku szukał poparcia dla decyzji podniesienia cen za ubój rytualny u rabina Arona Lewina z Rzeszowa³⁰. Jeszcze w dniu 10 X 1927 r. wystosowano pismo z prośbą o wstawiennictwo i pomyślne załatwienie sprawy uboju rytualnego. Gmina wyznaniowa tłumaczyła fakt podwyżek wysokim niedoborem w budżecie oraz brakiem możliwości opłacenia funkcjonariuszy, którzy przy niskich zarobkach żyli w skrajnej nędzy. Ostatecznie opłaty od rzezi rytualnej na rok 1928 zostały ustalone w następującym wymiarze³¹:

- za jedną sztukę bydła do 7 zł,
- za jedną sztukę cielęcia do 1 zł 75 gr,
- za jedną sztukę indyka lub indyczki do 90 gr,
- za jedną sztukę gęsi 60 gr,
- za jedną sztukę innego drobiu 30 gr.

Ponadto urząd wojewódzki zastrzegł, iż powyższe opłaty mogą być pobierane wyłącznie przez funkcjonariuszy zarządu gminy żydowskiej, bez możliwości wydzierżawiania lub egzekwowania przez inne osoby. Na posiedzeniu w dniu 6 III 1929 r. zarząd gminy żydowskiej przyjął uchwałę o wydzierżawieniu prawa poboru opłat od rzezi rytualnej na poziomie zatwierdzonym na rok 1929. „Przy pozostawieniu opłaty na niezmiennym poziomie kierowano się

²⁷ Tamże, k. 55.

²⁸ Tamże, spr. 2941, k. 20. Do Ministerstwa wpływały zażalenia, że w niektórych gminach wyznaniowych żydowskich pojawili się rzeźnicy, którzy nie mając pozwolenia od rabina gminnego i nie będąc zaangażowani przez zarząd gminy, uprawiali ubój bydła i drobiu pod pozorem, że jest to ubój koszerowy. Przepisy o organizacji gmin żydowskich (DzURP 1928, nr 52, poz. 500) oraz rozporządzenie w sprawie gospodarki finansowej gmin wyznaniowych żydowskich (DzURP 1931, nr 89, poz. 698) normowały wyłącznie sprawę uboju rytualnego, wskazując przez kogo i na jakich warunkach ubój rytualny bydła i drobiu może być prawnie dokonany. Dlatego też zalecano, że w razie gdyby rzeźnicy uprawiający rzeźnictwo nierytualne, tj. zwykły ubój zwierząt i ptactwa, korzystając z nieświadomości ludności żydowskiej, zaczęli tę ludność wprowadzać w błąd, że rzekomo biją bydło i ptactwo sposobem rytualnym, wówczas należy spowodować pociągnięcie takich rzeźników do odpowiedzialności za oszustwo, godzące w interes moralny ludności żydowskiej oraz w interes materialny gminy, która pozbawiona zostaje należnych jej dochodów od uboju rytualnego.

²⁹ DALO, F. 1, op. 14, spr. 2720, k. 60.

³⁰ Tamże, k. 60. Rabin Aron Lewin był posłem na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Por. W. Wierzbieniec, *Radni miejscy Rzeszowa Wilhelm Hochfeld i Aron Lewin – wybitni przedstawiciele rzeszowskich Żydów, w: 140 lat samorządu miasta Rzeszowa*, red. W. Bonusiak, Rzeszów 2007, s. 129.

³¹ DALO, F. 1, op. 14, spr. 2720, k. 66.

wysokimi kosztami kontrolowania czynności rzezi. Zarząd zmuszony jest utrzymywać osobnego poborcę tej opłaty i dozorcę, co również wykazane jest na znaczne wydatki [...]. Powyższe podane fakty odbijają się ujemnie na dochodach z tego jedyne go źródła, z którego tutejsza gmina utrzymuje wszystkich funkcjonariuszy oraz wszystkie inne potrzeby z tego jedyne go źródła zostają pokryte; a jedyne wyjście do podnoszenia i powiększenia wpływów tej opłaty może być tylko wydzierżawienie prawa tego poboru³². Jednocześnie zarząd gminy zwrócił się z prośbą do starostwa powiatowego o wyrażenie zgody na wydzierżawienie prawa poboru opłat. W 1936 r. wysokość taks od uboju rytualnego pobieranego przez gminy wyznaniowe w Kańczudze i Przeworsku nie odbiegała znacząco od innych gmin (por. tabela 2)³³.

Obok uboju rytualnego, źródłem dochodów gminy izraelskiej w Przeworsku w latach międzywojennych były dochody z cmentarza³⁴. Pod tym pojęciem rozumiano opłaty pochodzące ze sprzedaży miejsc na cmentarzu, opłaty za pozwolenie na stawianie nagrobków oraz ze sprzedaży siana zbieranego na placu cmentarza.

Tabela 2

Wysokość taks pobieranych za ubój rytualny w 1936 r.
w wybranych miejscowościach

Rodzaj zwierzęcia	Miejscowość				
	Kańczuga	Przeworsk	Dubiecko	Pruchnik	Sieniawa
Wół, krowa	5 zł	7 zł	6 zł	6 zł	5 zł
Cielę	1 zł 70 gr	1 zł 75 gr	1 zł	2 zł	1 zł 50 gr
Baran, owca, koza	60 gr	60 gr	60 gr	60 gr 50 gr	60 gr
Indyk	70 gr	90 gr	40 gr	50 gr	30 gr
Gęś	50 gr	60 gr	40 gr	50 gr	30 gr
Kaczka	40 gr	30 gr	30 gr	25 gr	30 gr
Kura	30 gr		20 gr		
Kurczątko	15 gr				

Źródło: DALO, F.1, op. 66, spr. 3716, k. 27; tamże, k. 98, 133.

Najwięcej wpływów zapewniał wykup miejsca na cmentarzu. Ich wysokość była zróżnicowana i uzależniona od statusu majątkowego nabywających.

³² Tamże, spr. 2651, k. 53.

³³ Tamże, op. 66, spr. 3716, k. 27.

³⁴ Cmentarz żydowski w Przeworsku został całkowicie zniszczony podczas II wojny światowej. W spisie cmentarzy żydowskich znajdujących się na terenie woj. rzeszowskiego, sporządzonym w 1965 r. pojawia się informacja, iż w Przeworsku, przy ul. Cmentarnej 9 cmentarz jest zamknięty, brak ogrodzenia. Por. K. Urban, *Cmentarze żydowskie, synagogi i domy modlitwy w Polsce w latach 1944-1966*, Kraków 2006, s. 746.

Wysokość dochodów pochodzących z tego źródła kształtowało rozporządzenie z 1931 r. w sprawie gospodarki finansowej gmin wyznaniowych żydowskich³⁵. W §11 ustalało ono stawki obowiązujące w gminach mniejszych na maksymalnie 10–500 zł za miejsce na cmentarzu, a taksy pomnikowe na 10–1000 zł. Cmentarze wszystkich gmin musiały posiadać wydzieloną część dla ludności ubogiej, dla której taksa za miejsce i najskromniejszy kamień nagrobny miała wynosić najwyżej 10 zł. Wysokość dochodów z opłat za miejsce na cmentarzu żydowskim w Przeworsku stanowiła w 1932 r. – 4,6%, w 1933 r. – 1,9%, natomiast w 1934 r. – 2,6%. Mniejsze wpływy w tej kategorii pochodziły z opłaty za zezwolenie na stawianie nagrobków (odpowiednio w 1932 r. – 0,4%, w 1933 r. – 0,6%, w 1934 r. – 0,1% ogółu dochodów). Podobnie marginalne znaczenie miały opłaty pochodzące ze sprzedaży siana z cmentarza, wynosząc w kolejnych latach 0,5%; 0,5%; 1,3% ogółu wszystkich dochodów.

Żydowska Gmina Wyznaniowa w Przeworsku nie osiągała przychodów z łaźni rytualnej³⁶. Nie są jednak znane tego przyczyny. Dochody te kształtowały się na różnym poziomie w różnych gminach, np. w Radomyślu w preliminarzu budżetu na 1932 r. założono kwotę 100 zł³⁷, w Błazowej w 1934 r. 250 zł³⁸, w Korczynie natomiast 50 zł³⁹. Ponadto w budżecie figurowały przychody z synagogi⁴⁰, które z pewnością przez przeworską gminę były osiągnięte (z zapo-

³⁵ DzURP 1931, nr 89, poz. 698.

³⁶ Problem z łaźnią rytualną pojawił się w Przeworsku w 1906 r. Istniejąca łaźnia była w bardzo złym stanie technicznym i sanitarnym. Dlatego też gmina żydowska w Przeworsku zmuszona była wystawić nową łaźnię rytualną, która miała kosztować 40 000 koron. Ponieważ gmina nie posiadała środków finansowych na budowę łaźni, postanowiono pokryć wydatki z rzezi rytualnej i datku domestykalnego. Sprzeciw dotyczący podwyższenia opłat wniesiony został przez rzeźników katolickich, dlatego gmina wyznaniowa zmuszona była wstrzymać się z budową łaźni. Problemem był fakt, iż upływał termin prawa budowy nowej łaźni, a stara została zamknięta. W konsekwencji społeczność żydowska z Przeworska została pozbawiona możliwości wykonywania przepisów rytualnych, ponieważ używanie łaźni było ważnym obrzędkiem religii możeszowej. Dlatego też zwierzchność gminy wyznaniowej w Przeworsku zwracała się z prośbą do Urzędu Wojewódzkiego o jak najszybsze oddalenie protestu rzeźników i wydanie zezwolenia na podwyższenie opłat szejcherskich. Por. Centralny Derżawnij Istorycznyj Archiw Ukrajiny u Lwowi (dalej: CDIA), F. 146, op. 51b, spr. 12, s. 34.

³⁷ DALO, F. 1, op. 14, spr. 3068, k. 120.

³⁸ Tamże, k. 60.

³⁹ Tamże, spr. 3094, k. 54.

⁴⁰ Godnym uwagi obiektem żydowskiej gminy w Przeworsku była synagoga, która została wzniesiona w latach 1626–1629. W tym samym czasie powstały też synagogi w Tarnowie, Rzeszowie, Przemyślu i Łańcucie. „[...] Według orzeczenia Urzędu Konserwatorskiego Lwowskiego synagoga przeworska została uznana za zabytek jako charakterystyczny typ architektury późno barokowej. Prof. inż. dr Alfred Grotte w *Judisches Lexikon-Berlin* podaje, że synagoga w Przeworsku stanowi godny uwagi typ budowli kamiennych, pochodzących z epoki najwyższego rozkwitu żydowskiej kultury w Polsce, podobnie jak synagogi we Lwowie, Łańcucie, Rzeszowie itp. Oryginalność polega na tym, że po raz pierwszy stosowano przy ich budowie narodowy styl, oparty na przepisach rytuału i talmudu. Na środku sali modlitewnej znajduje się bima, którą two-

wiedzi ślubnych, ze sprzedaży miejsc, ofiar przy rodalach)⁴¹. W innych żydowskich gminach były to jednak znaczne kwoty (np. w Błazowej na rok 1934 preliminowano kwotę 750 zł⁴², w Rybotyczach na rok 1935 – 275 zł)⁴³. Należy zauważyć, iż w kolejnych latach wielkość rzeczywiście uzyskanych dochodów wykazywała tendencję malejącą (tabela 1). Zjawisko to było konsekwencją kryzysu gospodarczego i związanego z nim trendu deflacyjnego, który wpływał na zmniejszanie się ilości środków płatniczych, będących w obiegu, co powodowało spadek popytu oraz zmniejszenie konsumpcji.

---

rzą cztery słupy murowane, zbliżone do siebie i zakończone sklepieniem, tworzącym u góry rodzaj ozdobnego baldachimu. Pierwotny budynek składał się z głównej sali modlitwowej, z kruchty i przedsionka (krużganku). Nad kruchtą urządzono rodzaj galerii dla kobiet (modlitwnię kobiecą). W tylnej części kruchty znajduje się komnata, która pierwotnie, prawdopodobnie służyła dla zarządu kahalnego i sądu rabinackiego. W przedsionku znajduje się „kuna” (pręgierz), jest to małe wgłębienie, do którego przywiązywano zasądnionego dla wymierzenia kary. Przybudówka od strony północnej, tj. ul. Kazimierzowskiej pochodzi z nowszych czasów, była ona najpierw parterowa, dopiero przed około 30 laty zostało nadbudowane piętro. Przybudówka ta wykonana bez planu szpeci tylko tę zabytkową budowlę. W roku 1761 w czasie pożaru, jak podaje Pinkas (jest to kronika pisana w języku hebrajskim i prowadzona przez rabinów. Tutejszy Pinkas datuje się od roku 1747. Z przedmowy umieszczonej na wstępie wynika, że mniej więcej w tym samym czasie był pożar miasta i wszelkie dokumenty dotyczące gminy żydowskiej spaliły się), została uszkodzona synagoga. Wykonano wtedy sufit z drzewa, który zachował się do dzisiejszych czasów. W synagodze znajduje się wiele sprzętów zabytkowych. Według Pinkasa sprzęty te zostały w 1752 roku zinwentaryzowane. Z tychże zachowały się do czasów obecnych: dzbanek mosiężny i miednice, dotychczas używane do mycia rąk przez kapłana, lichtarz »menora« mosiężny wiszący przed ołtarzem, blachy mosiężne wiszące po ścianach, których zachowało się około 20, a według zapodania było ich 42. Na szczególną uwagę zasługuje ozdobna, bogato rzeźbiona, srebrna korona na horę (rodał), licząca ponad 200 lat, 2 tarcze srebrne, jedna według kalendarza hebrajskiego z roku 5491, ofiarowana przez uczonogo Moza, syna Abrahama, druga z daty 5597 r. (obecnie jest rok 5696). Zasłona przed szafę ołtarzową, haftowana srebrem z orłem polskim, mająca ponad 200 lat, lambrekiny z roku 5482, ofiarowany przez córkę rabina Majera, a żonę rabina Arie Leiba [...]”. Por. Muzeum w Przeworsku (dalej: MWP), Budżet z lat 1935/1936, sygn. MP-DA-165 npag.

W połowie września 1939 r. po przeprowadzeniu rewizji w synagodze i znalezieniu w niej nabo, pochodzących jeszcze z okresu I wojny światowej, synagoga została podpalona przez Niemców. Wraz z synagogą spalił się dom rabina z bogatą biblioteką oraz kroniką. „[...]12 września 1939 roku po południu usłyszeliśmy strzał [...]. Był to jednak strzał niestety i to do naszej synagogi. 800 [400] lat już stała a spłonęła przez podpalenie. W moich oczach nowy, dopiero tego roku zrobiony dach runął na dół. Płakaliśmy wszyscy. Od synagogi zajęły się inne domy i spłonęła cała ulica [...]”. Por. *Dzienniczek Basi Rosenberg*, s. 68; J. Benbenek, *Eksponaty muzealne*, s. 114; tenże, *Martyrologia*, s. 112; <http://www.jewishinstitute.org.pl/> (stan na 16 IV 2012); <http://www.polin.org.pl/> (stan na 16 IV 2012); <http://www.sztetl.org.pl/> (stan na 16 IV 2012).

⁴¹ W dochodach, jak i rozchodach budżetu za rok 1933 nie ujmowano pozycji synagoga, ponieważ zarządcy synagogi, podobnie jak w latach ubiegłych wezwani przez zarząd gminy do złożenia sprawozdania kasowego, nie uczynili tego, a prośba skierowana do starostwa jako władzy nadzorczej o wydanie polecenia zarządcom synagogi pozostała bez rozpatrzenia. Por. DALO, F. 1, op. 52, spr. 1692, k. 4.

⁴² DALO, F. 1, op. 14, spr. 3068, k. 60.

⁴³ Tamże, spr. 3094, k. 25.

Analizując rozmiary dochodów w kolejnych latach, uwagę zwraca tendencja spadkowa. Wynosiły one odpowiednio w 1932 r. – 14 310,33 zł, w 1933 r. – 10 512 zł, w 1934 r. – 10 167 zł. W roku 1933 ów spadek wyraził się kwotą 3797,79 zł w stosunku do roku 1932 i o 345,55 zł w odniesieniu do roku 1934. Procentowo dochody za rok 1933 były o 26,5% niższe w stosunku do roku 1932, natomiast w 1934 r. – o 3,3% niższe w stosunku do 1933 r.

Tabela 3

Preliminarze budżetowe gminy żydowskiej w Przeworsku z lat 1933–1935

Pozycja	1933		1934		1935	
	zł	%	zł	%	zł	%
Zaległości czynne	475	2,9	-	-	-	-
Ubój rytualny	12 000	74,4	11 000	77,6	12 000	78,4
Cmentarz	1 050	6,5	1080	7,6	1 080	7,1
Majątek i fundacje gminy	95	0,6	-	-	100	0,7
Oplaty na rzecz biednych	150	0,9	120	0,8	-	-
Dochody nieprzewidziane	300	1,9	-	-	-	-
Składka gminna	2 058	12,8	1980	14,0	1 980	12,9
Mąka paschalna	-	-	-	-	150	1,0
Razem	16 128	100,0	14 180	100,0	15 310	100,0

Źródło: DALO, F. 1, op. 52, spr. 1692, k. 3, 12, 25, 34.

Nieco inaczej kształtowała się struktura dochodów na podstawie analizy samych preliminarzy budżetowych. W analizowanych materiałach pojawiła się pozycja *składka gminna* (podatek domestykalny), która w przypadku wykonanych budżetów nie występowała, a wynikało to z faktu, iż np. w 1932 r. nie było uchwalonej składki⁴⁴. Za rok 1933 brak informacji o jej wysokości, natomiast za rok 1934 składka ta nie wpłynęła wskutek opóźnienia w zatwierdzeniu budżetu⁴⁵.

Ustalaniem wysokości podatków domestykalnych zajmowała się kilkusobowa komisja szacunkowa, wybierana przez władze gminy. Składki w gminie

⁴⁴ Tamże, op. 52, spr. 1692, k. 2.

⁴⁵ Budżet na rok 1934 Izraelskiej Gminy Wyznaniowej w Przeworsku zatwierdzany był razem z budżetem na rok 1935. Por. DALO, F. 1, op. 52, spr. 1692, k. 10. Sytuacja taka często spotykana była w izraelskich gminach wyznaniowych, a wynikała ze sprzecznych interesów grupowych i celowym działaniem było uchwalanie budżetu przez radę pod koniec lub po upływie roku kalendarzowego. Por. W. Wierzbieniec, *Spółeczność żydowska Przemyśla w latach 1918–1939*, Rzeszów 1996, s. 179.

wyznaniowej miały służyć na pokrycie bieżących wydatków, na utrzymanie stałych instytucji wyznaniowych oraz na wypłatę uposażeń zatrudnionym tam osobom (w tym rabinowi), na których pokrycie inne dochody gminy nie wystarczały. Gmina żydowska mogła pociągać do opłacania składek jedynie pełnoletnich członków, którzy mieszkali na jej terytorium od co najmniej roku. Obowiązki temu podlegały jedynie osoby fizyczne. Podstawą obliczenia składek były podatki państwowe w zależności od dokonywanych wpłat podatkowych. Wolne od opłacania składki były osoby, których ubóstwo było bezwzględnie stwierdzone, korzystające z dobroczynności publicznej oraz rabini i podrabini. Opłata składki rocznej mogła być rozłożona na raty półroczne, a przy większych kwotach także na raty kwartalne. Podstawą wymiaru składek był wymiar opłaconych podatków za rok poboru. Do obowiązków gminy należało coroczne uzupełnianie, sprawdzanie i poprawianie listy składek⁴⁶. Wobec stałych braków finansowych w kasie gminy żydowskiej, konieczne było wykorzystanie podatków domestykalnych do pokrycia stałych niedoborów, występujących przy zamykaniu budżetu. Pojawiały się one w wyniku różnicy między dochodami preliminowanymi, a faktycznie uzyskanymi przez gminę. Wysokość stawki ustalona była na podstawie składanych oświadczeń o stanie majątkowym, osiąganego dochodu, stanu majątkowego i liczby osób pozostających na utrzymaniu płatnika. Na podstawie rozporządzenia z 1931 r. wysokość najniższej składki gminnej wynosiła minimum 5 zł, niezależnie od wielkości gminy. W Przeworsku na lata 1934 i 1935 szacowano pobór składki w wysokości nieprzekraczającej 2000 zł⁴⁷. Na rok 1934 zaplanowano w preliminarzu budżetu, iż 223 osoby wpłaci łącznie 1980 zł⁴⁸ (patrz. tabela 4). Jednak ze względu na opóźnienie w zatwierdzeniu budżetu w 1934 r. składka gminna nie została wpłacona⁴⁹. Imienny wykaz płatników składek zawiera aneks.

Liczba wszystkich członków Żydowskiej Gminy Wyznaniowej w Przeworsku wynosiła 2059 osób, natomiast składki pobierano od zaledwie 10,8%. W 1929 r. płatnicy składki gminnej stanowili w Polsce 13,5%, a na obszarze województwa lwowskiego 11,5% ludności żydowskiej⁵⁰. Odsetek osób opłacających składkę gminną w Przeworsku, był niższy od średniej dla województwa lwowskiego, co najprawdopodobniej wynikało z ubóstwa społeczeństwa, będącego następstwem kryzysu gospodarczego⁵¹. Wśród płatników składki najwięcej

⁴⁶ DzURP 1931, nr 89, poz. 698, art. 12-30.

⁴⁷ DALO, F.1, op. 52, spr. 1692, k. 12.

⁴⁸ Tamże, k. 25.

⁴⁹ Tamże, k. 39.

⁵⁰ I. Bornstein, *Struktura budżetów żydowskich gmin wyznaniowych w Polsce*, „Sprawy Narodowościowe” 1934, nr 5-6, s. 575.

⁵¹ Wysokość opłat w poszczególnych gminach wyznaniowych była zróżnicowana. W gminie żydowskiej w Korczynie w 1932 r. maksymalna opłata wynosiła 28 zł i opłacało ją 16 osób. Por.

było tych, którzy płacili podatek w kwocie 5 i 10 zł – 76,7%. Najwyższy podatek w kwocie 40 zł uiszczało zaledwie 3 płatników (1,3%)⁵². Trudności z regulowaniem składki w naturalny sposób przyczyniały się do spadku dochodów gminy⁵³.

Tabela 4

Wysokość składki gminnej preliminowanej na 1934 r. w gminie żydowskiej w Przeworsku i liczba osób zobowiązanych do jej płacenia

Wysokość składki [zł]	Liczba osób	%
5	119	53,4
10	52	23,3
15	16	7,2
8	14	6,3
20	8	3,6
30	6	2,7
7	4	1,8
40	3	1,3
25	1	0,4
Razem	223	100,0

Źródło: DALO, F.1, op. 52, spr. 1692, k. 25.

DALO, F. 1, op. 14, spr. 3068, k. 45. W gminie żydowskiej w Rybotyczach składka maksymalna wynosiła 100 zł i opłacała ją 1 osoba. Por. DALO, F. 1, op. 14, spr. 3094, k. 25.

⁵² Do grupy osób płacących najwyższy podatek w kwocie 40 zł należeli: dr Aleksander Karpf, adwokat; dr Mojżesz Landau, adwokat; dr Józef Polisiuk, lekarz. Patrz: DALO, F. 1, op. 52, spr. 1692, k. 25.

⁵³ Wśród społeczności żydowskiej zamieszkałej w Przeworsku prowadzone były także zbiórki charytatywne między innymi na Żydowski Fundusz Narodowy (por. „Nowy Dziennik” 1922, nr 184, s. 7) czy dla głodujących Żydów w Rosji i na Ukrainie. „[...] Przeworsk (Przykład godny naśladowania). W piątek dnia 2 bm., zamknięto na rozkaz rabina tutejszego wszystkie Bethamidrasze i »klauzy«, aby ludność żydowska zgromadziła się tylko w jednym domu modlitwy. Nazajutrz w sobotę, tłumy zgromadziły się w głównej synagodze. Rabin Aschenazy wygłosił doniosłe i przejmujące kazanie o głodnych w Rosji i na Ukrainie, nawołując do hojnych ofiar na rzecz nieszczęśliwych braci. W pewnej chwili mówca mimo soboty wydobyl z kieszeni banknot pięciotysięczny i złożył go na stole, wzywając zgromadzonych, aby rozeszli się do domów i przynieśli ofiary na głodnych w Rosji. Całe miasto poruszone zostało do głębi czynem rabina. Wśród niebywałego entuzjazmu rozeszły się tłumy do domu po pieniądze. Tak dzięki odwadze cywilnej rabina zebrano przy Torze ponad milion marek na głodujących w Rosji i na Ukrainie. Niech inni rabini biorą przykład [...]”. Por. „Nowy Dziennik” 1922, nr 221, s. 6.

Drugą stroną budżetu stanowiły wydatki, przeznaczane między innymi na rabinat, ubój rytualny, administrację gminy, łaźnię rytualną i cmentarz. Ich rzeczywiste wykorzystanie w poszczególnych latach prezentuje tabela 5. Z analizy zrealizowanych wydatków wynika, iż największym obciążeniem dla budżetu były koszty utrzymania rabinatu oraz ubój rytualny. Pensja Rabina Eljasza Fränkla i podrabina Berla Thumina⁵⁴ stanowiły: w 1932 r. – 43,0% udziału w wydatkach, w 1933 r. – 39,6%, natomiast w 1934 r. – 38,6%, wykazując tendencję malejącą.

Tabela 5

Wydatki gminy żydowskiej w Przeworsku w latach 1932–1934

Źródła wydatków		Rzeczywiście wykonano w 1932		Rzeczywiście wykonano w 1933		Rzeczywiście wykonano w 1934	
		zł	%	zł	%	zł	%
<i>I</i>		2	3	4	5	6	7
Rabinat		6400	43,0	4108	39,6	3685	38,6
w tym:	pensja rabina Eljasza Fränkla	4075	27,4	2699	26,0	2461	25,8
	pensja podrabina Berla Thumina	2325	15,6	1409	13,6	1224	12,8
Administracja gminy		1191,85	8,0	854,53	8,2	708	7,4
w tym:	pensja sekretarza S. Nussbauma	740	5,0	-	-	-	-
	Pensja posługacza biura Ozjasza Goldmana	300	2,0	295	2,8	300	3,1
	utrzymanie biura gminy (przybory piśmienne, druki, księgi)	35,35	0,2	420,03	4,0	251	2,6
	koszty obchodów uroczystości państwowych	29	0,2	39,50	0,4	37	0,4
	pensja szkolnika Noego Stockmana	87,50	0,6	100	1,0	120	1,3
Ubój rytualny		6345	42,7	5106,50	49,2	4 850	50,8

⁵⁴ W sprawie wysokości pensji rabinów i podrabinów w budżetach gmin wyznaniowych Ministerstwo Wyznań wydało w 1932 r. zalecenia dla wojewodów. Uważano, iż wobec zmniejszania się siły płatniczej ludności, muszą się w konsekwencji zmniejszyć budżety gmin wyznaniowych żydowskich. Utrzymanie budżetów na poziomie lat poprzednich nie dało się w praktyce zrealizować z braku odpowiednich dochodów. Ten stan był często wykorzystywany przez zarządy wymienionych gmin, jako pozorne uzasadnienie do nadmiernego obniżania pensji rabinów i podrabinów, dokonywanego w rzeczywistości nie z przyczyn natury materialnej lecz np. politycznych, co było niedopuszczalnym nadużyciem. Zalecano, aby wojewoda przy zatwierdzaniu budżetów gmin wyznaniowych, zawierających nadmierne obniżenie w stosunku do lat poprzednich pensji rabinów i podrabinów oraz wdów i sierot po nich, sprawdzał w każdym poszczególnym przypadku, czy obniżka taka nie jest nadmierna i czy ponadto jest uzasadniona rzeczywistym stanem gospodarczym i finansowym gminy. Por. DALO, F. 1, op. 14, spr. 2941, k. 22.

	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
w tym:	pensja rzezaka Samuela Straucha	2895	19,5	1876,50	18,1	1650	17,3
	pensja rzezaka Dawida Nusskerna	-	0,0	1123,50	10,8	1270	13,3
	pensja emerytalna rzezaka Daniela Nusskerna	2845	19,1	1360	13,1	1200	12,6
	pensja poborcy opłat od rzezi L. Stockmana	330	2,2	360	3,5	360	3,8
	Pensja wiernika Daniela Bergera	275	1,8	190	1,8	185	1,9
	Utrzymanie rzezi drobiu	-	-	196,50	1,9	185	1,9
Utrzymanie cmentarza		96,05	0,6	138,70	1,3	130	1,4
Łaźnia rytualna		326	2,2	118,60	1,1	175	1,8
w tym:	remont łaźni	145	1,0	28,60	0,3	90	0,9
	ogrzewanie mykwy rytualnej	181	1,2	90	0,9	85	0,9
Dobroczynność i opieka społeczna		841,10	5,7	-	-	-	-
w tym:	zapomogi dla biednych	616,10	4,1	-	-	-	-
	na fundusz bezrobocia	225	1,5	-	-	-	-
	podatki i ubezpieczenia ogniowe	-	-	-	-	35	0,4
Podatki i kasa chorych		516,73	3,5	46,39	0,4	-	-
w tym:	podatki i składka ubezpieczeniowa od budowy gminy	61,70	0,4	46,39	0,4	-	-
	3/5 części składki za rzezaka rytualnego S. Straucha za miesiąc styczeń i luty	114	0,8	-	-	-	-
	3/5 części składki za rzezaka rytualnego Daniela Nusskerna za miesiąc styczeń i luty	114	0,8	-	-	-	-
	zaległa składka Kasy Chorych	58	0,4	-	-	-	-
	wydatki nieprzewidziane	169,03	1,1	-	-	-	-
Razem wydatki		14 875,63	100,0	10 372,72	100,0	9 548	100,0

Źródło: DALO, F.1, op. 52, spr. 1692, k. 3, 12, 25, 34.

Wysokie wydatki związane z ubojem rytualnym obejmowały wynagrodzenie dwóch rzezaków Samuela Straucha oraz Dawida Nusskerna, pensję emerytalną rzezaka Dawida Nusskerna oraz pensję wiernika Daniela Bergera. Procentowo wartości te przedstawiały się następująco: 1932 r. – 42,7%, 1933 r. – 49,2% oraz 1934 r. – 50,8%. Koszty administracji pochłaniały w latach 1933–1934 kolejno: 8,0%; 8,2%; 7,4% ogółu wydatków w danym roku. W pozycji tej

wykazywano między innymi wynagrodzenie sekretarza Samuela Nussbauma, pensję posługacza biura Ozjasza Goldmana oraz szkolnika Noego Stockmana⁵⁵.

Proporcjonalnie niższe były natomiast koszty utrzymania cmentarza. W stosunku do ogółu wydatków stanowiły odpowiednio w 1932 r. – 0,6%, w 1933 r. – 1,3%, w 1934 r. – 1,4%. Podobnie rzecz przedstawiała się z utrzymaniem łaźni rytualnej (w kolejnych analizowanych latach wydatki na ten cel osiągały rozmiary 2,2%; 1,1%; 1,8%).

Wydatki związane z dobroczynnością wykazane zostały tylko w roku 1932 i stanowiły 5,7% ogółu. Brak preeliminowania w kolejnych latach nakładów na cele dobroczynne wynikał najprawdopodobniej z niewielkich możliwości płatniczych gminy, choć potrzeby w tym zakresie były znaczne. Mogą o tym świadczyć niepreliminowane składki wśród ludności żydowskiej dla biednych (przykładowo na święta w kwocie 312 zł 50 gr, czy zbiórka dla bezrobotnych na kwotę 143 zł 40 gr)⁵⁶.

Niewielki odsetek w wydatkach stanowiła pozycja podatki i kasa chorych, która wynosiła w 1932 r. – 3,5%, a w 1933 r. – 0,4%. Gmina żydowska w Przeworsku nie utrzymywała szkoły, ani innych instytucji oświatowych i dlatego na ten cel nie zabezpieczano środków w budżetach, jak to czyniły inne gminy. Należy przypomnieć, iż poza rabinatem i ubojem rytualnym, wydatki gminy w Przeworsku nie stanowiły w jej budżetach w kolejnych latach znaczących pozycji. Małe nakłady ponoszone na rzecz różnych przedsięwzięć o charakterze charytatywnym, wynikały głównie z niewielkich możliwości płatniczych gminy. Musimy też pamiętać, iż przygotowanie preliminarza budżetu nie było proste, tym bardziej, że był on sprawdzany przez starostwo, które mogło wydawać różnego rodzaju zalecenia. Sytuacja taka miała miejsce w przypadku projektu budżetu na rok 1933. Z inicjatywy starostwa zalecono, aby w dziale zaległości czynne uwzględnić całą zaległość składki za rok 1931 w kwocie 3010,89 zł, a nie jak wykazano w kwocie 400 zł⁵⁷. Składkę na rok 1933 należało przyjąć co najmniej w kwocie 3500 zł, a nie w kwocie 2058 zł, ponieważ w 1932 r. zarząd nie uwzględnił żadnej składki. W dziale wydatków zalecono uwzględnić zaległą pensję rabina Eljasza Fränkla w wysokości 1752 zł. Ponadto zalecano podnieść pensję rabina do kwoty 4800 zł, ponieważ sugerowana była zbyt niska jak na wynagrodzenie w mieście powiatowym, tym bardziej, iż tyle samo zarabiał rabin w mniejszej gminie – w Kańczudze. Podobne uwagi podnoszono do uposażenia Berla Thumina (do kwoty 200 zł miesięcznie), ale za to wskazano zbyt wysokie wynagrodzenie sekretarza z sugestią jego obniżenia do kwoty 300 zł rocznie. Zanizowana pensja rabina wynikać miała z konfliktu toczącego się pomiędzy nim, a przewodniczącym zarządu. Natomiast sekretarz gminy Nussbaum był krew-

⁵⁵ DALO, F. 1, op. 52, spr. 1692, k. 3, 12, 25, 34.

⁵⁶ Tamże, k. 4.

⁵⁷ Tamże, k. 1.

nym przewodniczącego, który go protegował i polecał, czym tłumaczono jego nazbyt wysoką pensję⁵⁸.

Dokonana analiza gospodarki finansowej Żydowskiej Gminy Wyznaniowej w Przeworsku, ze względu na duże braki materiałów archiwalnych jest tylko fragmentarycznym obrazem przedstawiającym jej kondycję finansowo-ekonomiczną. Można zauważyć, iż działalność gminy w tym zakresie pozostawała w ścisłym związku z wahaniami koniunktury gospodarczej. Załamanie gospodarki w czasie wielkiego kryzysu gospodarczego na początku lat 30. XX w. dotknęło także Przeworsk i zamieszkałą w nim społeczność żydowską. Należy podkreślić, iż pomimo występujących trudności przy wyznaczaniu i wykonywaniu zadań zapisanych w kolejnych budżetach, zarządowi udawało się realizować podstawowe, wynikające z art. 3 ustawy z 1928 r. zadania, do których gmina ta została powołana⁵⁹.

Wybory do organów gminy wyznaniowej

Zasady wyborów do organów gmin wyznaniowych zostały uregulowane Rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 14 X 1927 r.⁶⁰ oraz Rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 24 X 1930 r.⁶¹. W gminach mniejszych, jakimi były gminy w Przeworsku i Kańczudze, zarząd wybierany był przez „powszechne, równe, tajne i bezpośrednie głosowanie” zwyczajną większością głosów oddanych przez członków gminy, posiadających czynne prawo wyborcze na okres czterech lat. Uprawnienia te uzależniono od spełnienia określonych wymogów: wyznania mojżeszowego, ukończenia 25. roku życia, płci męskiej i zamieszkania w obrębie gminy żydowskiej przez okres jednego roku.

Aby zostać członkiem zarządu (bierne prawo wyborcze), trzeba było obok posiadania czynnego prawa wyborczego, mieć ukończone 30 lat, posiadać obywatelstwo polskie i być nieskazitelnego charakteru. Ponadto istniała możliwość wniesienia zażalenia przez każdego wyborcę do miejscowej władzy nadzorczej w terminie 14 dni⁶².

Przygotowanie wyborów rozpoczynało się od powołania komisji wyborczej na dwa miesiące przed upływem kadencji. Skład komisji podlegał zatwier-

---

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Głównym celem działalności żydowskiej gminy wyznaniowej według ustawy było zapewnienie jej członkom realizacji potrzeb religijnych. Do tego celu gmina wyznaniowa miała dążyć między innymi poprzez: utrzymanie rabinatu, synagogi, łaźni rytualnej, cmentarza, zarządzanie majątkiem i fundacjami gminy. Por. DzURP 1928, nr 52, poz. 500.

⁶⁰ [...] o uporządkowaniu stanu prawnego w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej z wyjątkiem województwa śląskiego.

⁶¹ [...] w sprawie regulaminu wyborczego dla wyboru organów gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej z wyjątkiem województwa śląskiego.

⁶² DzURP 1928, nr 52, poz. 500, art. 5 i 7.

dzeniu przez miejscową władzę nadzorczą, z możliwością odmowy zatwierdzenia wyboru poszczególnych członków komisji. Wszystkie obwieszczenia wyborcze podawano do publicznej wiadomości przez wywieszenie ich w lokalu gminy, komisji wyborczej i synagogach lub przez rozplakatowanie i zamieszczenie ogłoszeń w miejscowym organie urzędowym oraz co najmniej jednym piśmie codziennym, w zależności od panujących warunków i liczby członków należących do gminy. Istotnym elementem przygotowań do wyborów był spis wyborczy, sporządzony w dwóch egzemplarzach, z których jeden musiał być pozostawiony w siedzibie zarządu, w miejscu powszechnie dostępnym. Następnym etapem w przygotowaniu wyborów było zamknięcie spisów wyborców wraz z wezwaniem ich do przedstawienia w ciągu pięciu dni list kandydatów, którzy musieli spełniać określone wymogi. Kolejne regulacje zawarte w rozporządzeniu dotyczyły sposobu przeprowadzenia wyborów. Po upływie 8 dni od ogłoszenia wyników i ustalenia składu nowych organów, dokonywano wyboru przewodniczących i ich zastępców. Procedurę przeprowadzenia wyborów na stanowisko rabinów i podrabinów określało Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 24 X 1930 r. w sprawie regulaminu wyborczego dla wyborów rabinów i podrabinów w gminach wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej z wyjątkiem województwa śląskiego⁶³.

W czerwcu 1931 r. do Starostwa Powiatowego w Przeworsku złożono wniosek podpisany przez przewodniczącego zarządu przeworskiej gminy żydowskiej – Rottenstreicha – o konieczności przeprowadzenia wyborów na stanowisko podrabina⁶⁴. Tłumaczono to faktem, iż wedle rytuału żydowskiego niektóre obowiązki rabinackie powinny być pełnione przez co najmniej dwie osoby – rabina i podrabina. Ponadto podrabin mógłby zastępować rabina w czasie jego nieobecności. W Przeworsku osobą zastępującą rabina był asesor rabinacki Berl Thumin. Pobierał on stałą pensję miesięczną i pełnił niektóre funkcje wchodzące w zakres czynności rabina, dlatego też został wytypowany jako kandydat na to stanowisko. Zgłaszający jego kandydaturę rabin, podkreślał, iż jest to „bardzo pożądane głównie dla usprawnienia urzędu rabinackiego”⁶⁵.

Obwieszczenie o przeprowadzeniu wyborów na stanowisko podrabina zostało ogłoszone w okolicznych gminach żydowskich⁶⁶. Ponadto w prasie codziennej, zarówno polskiej jak i żydowskiej, została zamieszczona informacja o konkursie w Przeworsku. Komisja wyborcza do wyboru podrabina wydała

⁶³ DzURP 1930, nr 75, poz. 593.

⁶⁴ DALO, F. 1, op. 52, spr. 1413, k. 89.

⁶⁵ Tamże, k. 45.

⁶⁶ Informacja ta została przesłana do następujących gmin: Mirocin, Kosina, Studzian, Gniwczyna, Chałupki, Gorzyce, Jagieła, Rozbórz, Żurawiczki, Nowosielce, Dębów, Ujezna, Gorliczyna, Gać, Maćkówka, Urzejowice, Grzęska, DALO, F. 1, op. 52, spr. 1413, k. 39-58.

pouczenie dla głosujących, w którym informowano, iż głosować można tylko osobiście. Zalecano, aby głosowanie odbywało się za pomocą białych kartek, na których miało być wpisane lub odbite imię i nazwisko kandydata. Kartki opatrzone jakimkolwiek dopiskiem lub oznakowane były nieważne. Przez cały czas głosowania nie wolno było ani w lokalu wyborczym, ani w budynku, ani też na ulicy w promieniu 10 metrów od miejsca wyborów agitować lub rozdawać kart do głosowania⁶⁷. Kandydaci w terminie 30 dni powinni przedstawić świadectwa i inne dokumenty świadczące o ich kwalifikacjach do pełnienia funkcji podrabina⁶⁸. Podobnej treści ogłoszenie pojawiło się także w prasie żydowskiej, w gazecie *Dos Jüdisze Togblat*⁶⁹. Jedyny kandydat na to stanowisko – Berl Thumin nie posiadał świadectwa religijnego wykształcenia, wydanego przez kolegium rabinów⁷⁰, dlatego też przeworskie starostwo odmówiło zezwolenia na przeprowadzenie wyborów podrabina w dniu 28 II 1932 r.⁷¹ Ostatecznie wybory te odbyły się 10 IV 1932 r. W skład komisji wyborczej wchodził: Hersz Rottenstreich, Dawid Hass, Moses Szunenbaum, Meilech Kliegelman, Berl Hornstein, Gerson Tanenbaum, Salomon Basseches, Moses Gelenter, Naftali Belz⁷². Podczas wyborów Schulim Aschkenazy wniósł protest wobec wszystkich czynności przygotowawczych do wyboru podrabina. Starostwo jednak go oddaliło⁷³.

Wybory wygrał jedyny zgłoszony kandydat – Berl Thumin, który otrzymał aż 298 głosów⁷⁴. W dniu 14 I 1935 r. został on zatwierdzony na stanowisku podrabina Żydowskiej Gminy Wyznaniowej w Przeworsku przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego⁷⁵. Natomiast przekazanie tytułu odbyło się 12 III 1935 r. o godz. 11 w Urzędzie Wojewódzkim we Lwowie

⁶⁷ DALO, F. 1, op. 14, spr. 2941, k. 2.

⁶⁸ „Chwila” z 7 V 1931 r.; DALO, F. 1, op. 52, spr. 1413, k. 81.

⁶⁹ „Dos Jüdisze Togblat”, nr 195 z 20 V 1930 r.; DALO, F. 1, op. 52, spr. 1413, k. 80.

⁷⁰ DALO, F. 1, op. 14, spr. 3075, k. 1.

⁷¹ Tamże, k. 6.

⁷² Informacja ta została przesłana do następujących gmin: Mirocin, Kosina, Studzian, Gnieuczyna, Chałupki, Gorzyce, Jagiełła, Rozbórz, Żurawiczki, Nowosielce, Dębów, Ujezna, Gorliczyna, Gać, Makówka, Urzejowice, Grzęska. Por. DALO, F. 1, op. 52, spr. 1413, s. 39-58.

⁷³ DALO, F. 1, op. 52, spr. 1413, k. 99.

⁷⁴ Tamże, op. 14, spr. 3075, k. 3. Berl Thumin od 17 lat pełnił funkcję asesora w gminie żydowskiej w Przeworsku.

⁷⁵ Tamże, op. 52, spr. 1413, k. 90, k. 93. Ustawa o uporządkowaniu stanu prawnego w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich (DzURP 1928, nr 52, poz. 500) odmiennie od przepisów normujących stosunki prawne prawie wszystkich innych wyznań nie zawierała żadnego przepisu o jakimkolwiek pośrednim lub bezpośrednim przyrzeczeniu składanym przez duchownych wyznania mojżeszowego przy ich ustanawianiu. Uważano, iż sytuacja ta wytwarza swego rodzaju nie-normalny stan rzeczy, że z duchownych wszystkich wyznań tylko duchowni wyznania mojżeszowego nie są związani żadnym przyrzeczeniem, pomimo tego, że spełniają oni szereg funkcji o charakterze publiczno-prawnym i, że są zatwierdzani na swych stanowiskach przez władzę państwową. Por. DALO, F. 1, op. 14, spr. 3123, k. 86.

w Wydziale Społeczno-Politycznym⁷⁶. Starostwo Powiatowe w Przeworsku określiło nowo wybranego podrabina jako przynależnego do prorządowej partii ortodoksów, posiadającego wpływ na ubogą ludność żydowską, prowadzącego spokojny tryb życia, niezajmującego się działalnością polityczną⁷⁷.

Nieco inny przebieg miały wybory do gmin wyznaniowych. Wybory do rady gminy stanowiły pewnego rodzaju sprawdzian poparcia społecznego poszczególnych orientacji politycznych⁷⁸. Przywiązywano zatem do nich dużą wagę. Wybory do zarządu gminy żydowskiej w Przeworsku odbyły się w dniu 1 VII 1928 r. „w zupełnym spokoju i utrzymane były w poważnym nastroju”⁷⁹. W Przeworsku stanęły do kampanii wyborczej dwa stronnictwa – ortodoksi i syjonisci. Przeważającą większość mandatów uzyskali ci ostatni. Zgłoszono 6 list kandydatów:

- adwokata dr Anzelma Kleinmanna (lista nr 1),
- kupca Marksa Goldberga (lista nr 2),
- handlarzy jaj i masła (lista nr 3),
- rzemieślników (lista nr 4),
- ortodoksów (lista nr 5 i 6).

Powyższe listy z wyjątkiem list 5 i 6 pochodziły ze strony zwolenników Stronnictwa Syjonistycznego. Połączone były listy nr 1 z nr 4, nr 2 z nr 3 i nr 5 z nr 6. W wyborach do zarządu zwyciężyli⁸⁰:

- z listy nr 1: dr Anzelm Kleinmann, adwokat – syjonista;
- z listy nr 2: Hersch Rottenstreich, kupiec – syjonista;
Markus Goldberg, kupiec – syjonista;
- z listy nr 3: Markus Hornstein, kupiec – syjonista;
Mozes Schnebaum, kupiec – syjonista;
- z listy nr 4: Abracham Zimmerman, kupiec – syjonista;
- z listy nr 5: Eisig Englard starszy, kupiec – ortodoks;
Schulim Aschkenazy, kupiec – ortodoks.

Na zastępców członków zarządu wybrani zostali:

- z listy nr 1: Sine Schuldenfrei, właściciel młyna parowego – syjonista;
- z listy nr 2: Gerschon Tanenbaum, kupiec – syjonista;
Abraham Englard, kupiec – ortodoks;
- z listy nr 3: Dawid Haas, kupiec – syjonista;
Jakób Sprung, kupiec – syjonista;
- z listy nr 4: Juda Schönwald, kupiec – syjonista;
- z listy nr 5: Abracham Adler, kupiec – syjonista;
Iser Hasenfeld, kupiec – syjonista.

⁷⁶ DALO, F. 1, op. 52, spr. 1413, k. 102.

⁷⁷ Tamże, k. 90, 95.

⁷⁸ W. Wierzbieniec, *Społeczność żydowska Przemysła*, s. 196.

⁷⁹ DALO, F. 1, op. 14, spr. 2570, k. 82.

⁸⁰ Tamże, k. 82.

Po przeprowadzonych w dniu 1 VII 1928 r. wyborach zażalenie wniósł Eisig England, jednak zostało ono oddalone⁸¹. Jak wyjaśniało starostwo, nowy zarząd gminy żydowskiej w Przeworsku rzeczywiście składał się z dwóch zwalczających się grup ortodoksów, przy czym zauważono, że zatargi miały „podkład” czysto osobisty. W dniu 4 X 1928 r. na przewodniczącego zarządu gminy wybrano adwokata dr Anzelma Kleinmanna – syjonistę o poglądach raczej radykalnych⁸². Jednak urząd wojewódzki unieważnił ten wybór. Za przyczynę podano jawny charakter głosowania w wyborach na przewodniczącego. Kleinmann złożył zażalenie, jednak zostało ono oddalone. Jak wyjaśniało starostwo, wykorzystał on istniejące antagonizmy wśród ortodoksów i dlatego zdołał pozyskać przy pierwszym wyborze większość ich głosów. Według starostwa Kleinmann niejednokrotnie akcentował swój nieżyczliwy stosunek do państwa i rządu. W 1923 r. był wmieszany w komunistyczno-ukraińską aferę, tzw. „świętojurską” we Lwowie. W związku z tym trafił do aresztu na 7 miesięcy (co potwierdzają akta inwigilacyjne Urzędu Śledczego we Lwowie)⁸³. W miejsce Kleinmanna przewodniczącym zarządu gminy wyznaniowej został wybrany Hersch Rottenstreich. Zestawienie liczbowe ugrupowań w składzie zarządów gmin wyznaniowych żydowskich na terenie powiatu przeworskiego podczas wyborów z dnia 1 VII 1928 r. przedstawia tabela 6.

Tabela 6

Skład zarządu gmin żydowskich w Kańczudze i Przeworsku w 1928 r.

Gmina	Skład	Ugrupowania polityczne					Ugrupowania gospodarcze		
		Aguda	Bezpartyjni	Mizrachi	Syjniści	PPS	Kupcy	Drobni kupcy	Rzemieślnicy
Przeworsk	dotychczasowy	6	-	2	4	-	5	5	-
	nowo wybrany	2	-	3	2	1	4	1	1
Kańczuga	dotychczasowy	14	1	-	-	-	2	12	1
	nowo wybrany	3	-	-	5	-	-	6	-

Źródło: DALO, F.1, op. 14, spr. 2571, k. 4.

⁸¹ Tamże, k. 120.

⁸² Tamże, k. 213.

⁸³ Tamże, k. 213.

Kolejne wybory do zarządu gminy żydowskiej w Przeworsku odbyły się 24 V 1934 r. Objęcie urzędowania przez nowy zarząd nastąpiło 15 XI 1934 r.⁸⁴ Rabinem był wówczas 62-letni Elias Fränkel, wybrany jeszcze w 1925 r. (ortodoks)⁸⁵, a jego zastępcą, będący w tym samym wieku, Berl Thumin (ortodoks, wybrany 10 IV 1932 r.). Skład zarządu gminy żydowskiej w Przeworsku po wyborach z 24 V 1934 r. przedstawiał się następująco⁸⁶:

- Szulim Aszkenazy – przewodniczący (zmarł 30 VII 1936 r.⁸⁷ – po jego śmierci dokonano nowego wyboru przewodniczącego Jakoba Englarda – bezpartyjnego kupca liczącego 47 lat);
- Izak Wachtel – szynkarz, bezpartyjny (67 lat);
- Hersch Rottenstreich – kupiec, przedstawiciel Machsikej Hadas (69 lat);
- Abraham Adler — kupiec, przedstawiciel Aguda (50 lat);
- Majer Reches – kupiec, bezpartyjny (44 lat);
- Berl Glanzman – kupiec, przedstawiciel Aguda (46 lat);
- Abraham Zimmerman – cholewkarz, bezpartyjny (40 lat);
- Daniel Jarosławicz – kupiec, bezpartyjny (59 lat).

Należy zauważyć, iż władza w gminie żydowskiej często zdobywana była w atmosferze różnego rodzaju konfliktów i sporów, a upewnia nas w tym cytowany już Stepkiewicz, będący niejednokrotnie świadkiem owych wydarzeń. W swoich wspomnieniach pisze: „[...] Odbywały się w Przeworsku wybory do miejscowego Kahału czyli Zarządu Izraelickiej Gminy Wyznaniowej. Przewodniczącym Komisji wyborczej był Szulim Aszkenazy, postać w mieście ogólnie znana, finansista i przedstawiciel żydowskiej partii zachowawczej, podczas gdy Neger ustosunkowany był do partii wręcz wrogo; być może należał do „Bundu”. Tak się jakoś zdarzyło, że Neger „potrzebował” stawić się do urny wyborczej na piętnaście minut przed godziną 9 wieczór, a zatem tuż przed zamknięciem lokalu. Przybiegł bardzo zaaferowany, w wielkim pośpiechu i już ma dopełnić obowiązku obywatelskiego, gdy Aszkenazy, po odnalezieniu w liście wyborców jego nazwiska, zwraca się do Negera, ze słowami: Proszę pokazać jakąś legitymację, że jest pan Neger, a nie kto inny. Zdumiony Neger woła – Jaka legitymacja? Co za legitymacja tu potrzebna kiedy mnie zna całe miasto? A na to Aszkenazy w sposób bardzo nonszalancki, lekceważącym tonem: ale ja Pana nie znam i znać nie muszę i dlatego proszę o legitymację. Neger zionąc jadem nienawiści, zapowiedział, że zaraz legitymację przyniesie, ale kiedy zziąjany powrócił, zastał już lokal wyborczy zamknięty, bo godzinę 9-tą co tylko wybił zegar na ratuszowej wieży. W taki sposób Szulim Aszkenazy pozbył się swego politycznego

---

⁸⁴ Tamże, op. 56, spr. 4002, k. 18.

⁸⁵ Tamże, spr. 3826, k. 46.

⁸⁶ Tamże, spr. 4002, k. 52; tamże, spr. 3826, k. 46.

⁸⁷ Tamże, spr. 3730, k. 17.

przeciwnika, ubył jeden głos, który kto wie? – przy ogólnym obliczeniu mógł stać się języczkiem u wagi [...]”⁸⁸.

Należy podkreślić, iż rywalizacja dotyczyła nie tylko grupy osób związanych ze sobą interesami i więzami rodzinnymi. Rywalizowały także partie polityczne, a celem tej rywalizacji była szeroko rozumiana władza, która w warunkach gminy żydowskiej dawała nie tylko prestiż społeczny, ale także określone korzyści ekonomiczne. Warto podkreślić, iż Żydowska Gmina Wyznaniowa w Przeworsku była podstawowym organem, skupiającym społeczność izraelską zamieszkałą na tym terenie. Jej funkcjonowanie, podobnie jak pozostałych gmin w Polsce, było uzależnione od możliwości finansowych, a te od wielkości środków, jakie gmina mogła zebrać i przeznaczyć na cele wynikające z ustawy. Te zaś zostały ograniczone wyłącznie do zadań religijnych i charytatywnych.

Gmina żydowska w mieście utrzymywała podstawowe instytucje religijne – synagogę, cmentarz, rzeźnię, a także urzędników – rabina, podrabina, rzeźaków rytualnych, gwarantując tym samym funkcjonowanie usankcjonowanego prawnie systemu zależności. Dla każdego przeworskiego Żyda przynależność do kahału była naturalna i oczywista; dawała bowiem, oprócz możliwości realizowania potrzeb religijnych, poczucie pewnego bezpieczeństwa. Można było liczyć na pomoc i wsparcie innych jej członków.

Nowe reguły życia społecznego wynikające między innymi ze zmiany ustawodawstwa po 1918 r., zmuszały Żydów przeworskich do zerwania z dotychczasową izolacją. Tak działo się np. przy okazji wyborów do rady gminnej. Z czasem wybory te, otwierając szansę współdecydowania o losach całego miasta, nabierały dla Żydów coraz większego znaczenia. Toczyła się żywa walka wyborcza, w której o wpływy rywalizowały poszczególne grupy, środowiska różniące się nie tylko osobistymi, partykularnymi interesami, ale także co do spraw zasadniczych. Ścierali się bowiem zwolennicy postępu i modernizacji z obrońcami tradycji i niezmienności. Podobne tło miały także konflikty przy okazji wyborów rabina. Należy zauważyć, iż organizacja i sposób funkcjonowania gminy żydowskiej w Przeworsku, były wytworem wielowiekowej tradycji. Umożliwiała ona trwanie społeczności żydowskiej, zamieszkującej obszar powiatu przeworskiego w diasporze, chroniąc ją przed „rozpłynięciem się” w otaczającym świecie. Wszystkie działające w ramach gminy instytucje i związane z nimi zwyczaje, podporządkowane były jednemu nadrzędnemu celowi. Miały zapewnić Żydom egzystencję zgodną ze wszystkimi regułami judaizmu. Dlatego też przez długi czas dobrowolnie akceptowali, przestrzegali, a wreszcie chronili zasady, które poddawały ścisłej kontroli życie jednostki, nie pozwalając jej na zerwanie więzi ze wspólnotą. „[...] Bo ci starzy Żydzi umieli rozprawiać z dużą nieraz dozą humoru, który był humorem ich własnym, specyficznie żydowskim, wpływającym z ich psychiki ludzi Wschodu, nacechowanym nieraz głęboką filozofią i znajomością życia.

---

⁸⁸ P. Stepkiewicz, dz.cyt., s. 86.

Pozostał w mojej pamięci prowadzący Izraelickie Księgi Metrykalne Süssman Weissberg, rezydujący ze swym urzędem w domostwie, gdzie dzisiaj pusty plac pomiędzy kawiarnią »Bajka« [obecnie sklep obuwniczy – M.K.] a murem obronnym, niegdyś własności notariusza Jana Wodeckiego — był wspomniany już Szulim Aszkenazy, powaga nie tylko w świecie żydowskim, ale i w całym mieście jako radny miejski i przewodniczący Kahału, — radni miejscy Iser Hasenfeld i Samuel Adolf, powszechnie Szmulem zwany, właściciele sklepów z towarami łocciowymi, jak i stary Eisig England, ten już przez wszystkich w mieście szanowany dla swej niezwykłej uczciwości, właściciel rozlewni piwa i sklepu »wódek, likierów i rosolisów« we własnym domu w Rynku, na rogu ulicy Kańczudzkiej. Byli też wśród miejscowego Żydostwa i przedstawiciele arystokracji rodowej, a więc potomkowie pokolenia Lewi. Do nich należał dostoyny Szulim Aszkenazy, do nich należała również rodzina Bandów. Stary Banda, choć nędzarz, jednak z racji swego pochodzenia miał zapewnione honorowe miejsce w bożnicy. Również do pokolenia Lewi miał należeć Getzel Tambor, chodząca, a raczej jeżdżąca bieda, któremu swego czasu dałem 30 złotych na naprawę jego rozpadającej się dorożki, by ratować byt jego, jego pary koni i jego rodziny. Idę pewnego dnia i widzę, jak mój Gecele jedzie. Siedzi na koźle odnowionego wehikułu, z fantazją pali z bata i radosnym gestem zaprasza mnie do zajęcia miejsca. Oczywiście trudno było odmówić. Gecele powiózł mnie przez miasto, spoglądając z wysokości kozła niczym triumfator rzymski z kwadrygi, wywołując cichą zawiść wśród przypatrujących się konkurentów, którzy podziwiali powóz wylakierowany na najwyższy połysk, nie mający równego sobie w całym mieście [...]»⁸⁹.

Kres działalności gminie żydowskiej w Przeworsku przyniosła II wojna światowa.

SUMMARY

Chosen aspects of Przeworsk Jewish congregation's activities in the interwar period

The article presents Przeworsk Jewish congregation in the interwar period as well as chosen aspects of its activities. The congregation was rather small; its population in 1938 was 1868 persons, and its functioning depended on financial opportunities, as they subsequently depended on money the community could collect and use to carry out relevant statutory aims (religious and charitable). Despite difficulties in carrying out aims written in the budgets, the Przeworsk Jewish Congregation Board succeeded. The congregation maintained the most important religious institutions like synagogue, cemetery, slaughterhouse and clerks (rabbi, deputy rabbi, mohel). The WWII brought an end to those activities.

---

⁸⁹ Tamże, s. 87.

Aneks

Lista płatników i wysokość składek w Żydowskiej Gminie Wyznaniowej
w Przeworsku w 1934 r. (w zł)

Lp.	Nazwisko	Imię	Zawód	Miejsce zamieszkania	Wysokość składki
1	2	3	4	5	6
1	Adler	Abraham	kupiec	Przeworsk	20
2	Adler	Berl	kupiec	Przeworsk	5
3	Adolf	Samuel	kupiec	Przeworsk	30
4	Adolf	Zachariasz	kupiec	Przeworsk	5
5	Aszkenazy	Szulim	prywatny	Przeworsk	10
6	Asznberg	Abraham	kupiec	Kosina	8
7	Bank	Juda	kupiec	Przeworsk	5
8	Bass	Abe	kupiec	Przeworsk	5
9	Basseches	Baruch	kupiec	Przeworsk	5
10	Basseches	Lazar	kupiec	Przeworsk	5
11	Basseches	Menasze	kupiec	Przeworsk	10
12	Basseches	Salomon	kupiec	Przeworsk	5
13	Beller	Berl	kupiec	Przeworsk	5
14	Belz	Józef	kupiec	Przeworsk	10
15	Belz	Naftali	kupiec	Przeworsk	5
16	Belz	Ozjasz	kupiec	Przeworsk	5
17	Berger	Zachariasz	kupiec	Przeworsk	5
18	Bergman	Dawid	kupiec	Przeworsk	5
19	Blau	Lea	kupiec	Nowosielce	5
20	Bleiblatt	Markus	nauczyciel	Przeworsk	5
21	Brand	Majer Leib	kupiec	Przeworsk	10
22	Brand	Markus	kupiec	Przeworsk	5
23	Brand	Rachel	kupiec	Przeworsk	5
24	Braten	Abraham	szynkarz	Przeworsk	5
25	Braten	Mendel	kupiec	Przeworsk	5
26	Brenner	Aron	kupiec	Przeworsk	5
27	Brenner	Ozjasz Hersz	kupiec	Przeworsk	5
28	Brenner	Tauba	kupiec	Przeworsk	5
29	Bronner	Eljasz	kupiec	Przeworsk	10
30	Bronner	Mojżesz	kupiec	Przeworsk	5
31	Charytan	Perec	kupiec	Urzejowice	10
32	Didner	Salomon	rzeźnik	Przeworsk	5
33	Diller	Azriel	kupiec	Przeworsk	5
34	Dr Druks	Marek	adwokat	Przeworsk	20
35	Dreiangel	Natan	dentysta	Przeworsk	30
36	Einhorn	Abraham	spedytor	Przeworsk	5
37	Einhorn	Mendel	spedytor	Przeworsk	5

1	2	3	4	5	6
38	Engel	Sanina	kupiec	Przeworsk	5
39	Engelberg	Aron	kupiec	Urzejowice	15
40	Engelberg	Leib	kupiec	Urzejowice	20
41	Englard	Abraham	kupiec	Przeworsk	5
42	Englard	Jakób	kupiec	Przeworsk	15
43	Englard	Kiwa	kupiec	Przeworsk	5
44	Faust	Mojżesz	kupiec	Nowosielce	10
45	Feldman	Fiszel	kupiec	Przeworsk	20
46	Feldman	Lieba	kupiec	Przeworsk	10
47	Feldstein	Abraham	kupiec	Przeworsk	5
48	Feldstein	Abraham Szaje	prywatny	Przeworsk	15
49	Feldstein	Józef	kupiec	Przeworsk	5
50	Feldstein	Ozjasz Berl	kupiec	Przeworsk	10
51	Felsnstein	Hersz Leib	szewc	Przeworsk	5
52	Fiszler	Sanmuel	kupiec	Przeworsk	5
53	Fliegel	Necha	piekarka	Przeworsk	5
54	Fliegelman	Meilech	szynkarz	Przeworsk	30
55	Forst	Szymon	szynkarz	Przeworsk	10
56	Freidberg	Chaskel	przemysłowiec	Jarosław	10
57	Frieder	Chaim	kupiec	Jagięła	5
58	Frieder	Susskind	kupiec	Przeworsk	5
59	Friedman	Azriel	spedytor	Przeworsk	5
60	Friedman	Maiem	kupiec	Przeworsk	10
61	Friedwald	Adolf	lekarz	Przeworsk	30
62	Frommer	Józef	kupiec	Żurawiczki	15
63	Frommer	Leib	kupiec	Żurawiczki	10
64	Frommer	Marjus	kupiec	Żurawiczki	10
65	Fuchs	Estera	kupiec	Przeworsk	5
66	Fuchs	Feiga	kupiec	Przeworsk	5
67	Fuchs	Mendel	kupiec	Przeworsk	5
68	Gams	Aron	kupiec	Dębów	8
69	Geitzhals	Aron	zegarmistrz	Przeworsk	5
70	Geitzhals	Kalman	kupiec	Gorzyce	10
71	Geitzhals	Krieger Benjamin	kupiec	Gorzyce	10
72	Geitzhals	Majer	kupiec	Gorzyce	7
73	Gelber	Abraham	kupiec	Przeworsk	5
74	Gelernter	Mojżesz	kupiec	Przeworsk	5
75	Gerber	Samuel	kupiec	Przeworsk	5
76	Gewurz	Sucher	kupiec	Przeworsk	5
77	Glanzman	Berl	kupiec	Przeworsk	10
78	Goldberg	Markus	kupiec	Przeworsk	5
79	Goldberg	Ozjasz	kupiec	Przeworsk	5
80	Goldman	Lea	kupiec	Gać	10
81	Goldman	Samuel	kupiec	Nowosielce	10
82	Goldsand	Efroim	kupiec	Przeworsk	5
83	Goldschlag	Izak	lekarz	Przeworsk	10
84	Goldstein	Izak	kupiec	Kosina	10

1	2	3	4	5	6
85	Gottfried	Mojżesz	cholewkarz	Przeworsk	5
86	Gottlieb	Hugo	adwokat	Przeworsk	20
87	Grunbaum	Samuel	kupiec	Grzęska	10
88	Grunblatt	Hersz	spedytor	Przeworsk	5
89	Grunschlag	Chaim	szynkarz	Przeworsk	8
90	Gruss	Baruch	kupiec	Przeworsk	5
91	Haas	Mojżesz	przemysłowiec	Przeworsk	5
92	Hasenfeld	Iser	kupiec	Przeworsk	5
93	Hass	Dawid	kupiec	Rogóżno	5
94	Hass	Dawid	kupiec	Nowosielce	10
95	Hass	Salomon	szynkarz	Gorliczyna	5
96	Hauben	Ozjasz	kupiec	Przeworsk	15
97	Herbstman	Leib	kupiec	Przeworsk	10
98	Herbstman	Wolf	kupiec	Przeworsk	5
99	Hirschhorn	Herman	agent handlowy	Przeworsk	5
100	Hornstein	Berl	kupiec	Przeworsk	10
101	Hornstein	Leib	kupiec	Przeworsk	5
102	Hornstein	Malka	kupiec	Przeworsk	10
103	Jarosławicz	Dawid	kupiec	Przeworsk	5
104	Kahane	Szymon	profesor gimnazjum	Przeworsk	10
105	Kalech	Mechel	kupiec	Przeworsk	5
106	Kalter	Izaak	kupiec	Nowosielce	5
107	Karpf	Aleksander	adwokat	Przeworsk	40
108	Katz	Aron i Lea	rolnik	Wólka Ogryzkowa	10
109	Katz	Wolf	kupiec	Przeworsk	5
110	Kempler	Salomon	kupiec	Przeworsk	5
111	Kestecher	Chaim	kupiec	Kosina	10
112	Kestecher	Hersch	kupiec	Przeworsk	8
113	Kestecher	Szulim	kupiec	Kosina	15
114	Kestecher	Wolf	kupiec	Kosina	10
115	Kestem	Simche	kupiec	Przeworsk	10
116	Kesten	Ozjasz	kupiec	Przeworsk	25
117	Kestenbaum	Mojżesz	kupiec	Przeworsk	5
118	Klein	Wele	kupiec	Przeworsk	5
119	Kleinman	Anselm	adwokat	Przeworsk	10
120	Knöll	Józef	kupiec	Kosina	7
121	Kohn	Lipa	kupiec	Przeworsk	5
122	Korn	Mojżesz Wolf	piekarz	Przeworsk	10
123	Kramer	Józef	lekarz	Przeworsk	15
124	Krieger	Hersz	kupiec	Nowosielce	5
125	Krieger	Wolf	kupiec	Przeworsk	15
126	Kupferman	Berl	kupiec	Przeworsk	10
127	Kupferman	Chaim	kupiec	Przeworsk	5
128	Lachs	Blima	kupiec	Przeworsk	5

1	2	3	4	5	6
129	Landau	Chaskel	kupiec	Przeworsk	8
130	Landau	Jakób	kupiec	Przeworsk	5
131	Landau	Mojżesz	adwokat	Przeworsk	40
132	Landau	Ozjasz	kupiec	Przeworsk	20
133	Lang	Saul	kupiec	Przeworsk	10
134	Langsam	Mojżesz	kupiec	Przeworsk	5
135	Langsam	Selman	kupiec	Przeworsk	5
136	Lempel	Selig	szynkarz	Przeworsk	5
137	Leszkowitz	Beruch	kupiec	Przeworsk	15
138	Leszkowitz	Izrael	kupiec	Przeworsk	10
139	Lichtenstein	Izaak	kupiec	Przeworsk	5
140	Lorberbaum	Reizla	kupiec	Przeworsk	10
141	Lorberfeld	Jakób	kupiec	Gać	5
142	Lorberfeld	Samuel	kupiec	Kosina	10
143	Mandelsaft	Samuel	fryzjer	Przeworsk	5
144	Mangenheim	Abraham	rolnik	Nowosielce	5
145	Mangenheim	Dawid	kupiec	Gać	5
146	Mangenheim	Izrael	kupiec	Gniewczyna	10
147	Mangenheim	Józef	kupiec	Mirocin	5
148	Margulies	Salomon	blacharz	Przeworsk	5
149	Meer	Kiwa	kupiec	Przeworsk	5
150	Nassan	Hersz	kupiec	Jagięła	7
151	Nassan	Jakób	kupiec	Ujezna	5
152	Nassan	Juda	kupiec	Jagięła	8
153	Nassan	Mojżesz	kupiec	Ujezna	8
154	Nassan	Mojżesz	kupiec	Jagięła	8
155	Nassan	Natan	kupiec	Jagięła	7
156	Neuman	Rubin	kupiec	Przeworsk	5
157	Offentier	Jakób	kupiec	Gorzyce	8
158	Offentier	Wigdor	kupiec	Gorzyce	8
159	Polisiuk	Józef	lekarz	Przeworsk	40
160	Preis	Peisach	kupiec	Przeworsk	8
161	Prinz	Jakób	kupiec	Mirocin	5
162	Przemysz	Jakób	kupiec	Przeworsk	5
163	Reches	Majer	kupiec	Przeworsk	15
164	Ringler	Reizla	kupiec	Głogowiec	10
165	Risner	Abraham	kupiec	Przeworsk	5
166	Rosenbauch	Józef Berl	kupiec	Przeworsk	5
167	Rosenberg	Hersz	kupiec	Przeworsk	20
168	Rottenberg	Izrael	kupiec	Maćkówka	5
169	Rottenstreich	Berl	kupiec	Przeworsk	5
170	Rottenstreich	Bina	kupiec	Przeworsk	8
171	Rottenstreich	Hersz	kupiec	Przeworsk	10
172	Rottenstreich	Józef	kupiec	Przeworsk	5
173	Rus	Leib	kupiec	Gniewczyna Tryniecka	5
174	Schaffer	Hersz Leib	kupiec	Przeworsk	5

1	2	3	4	5	6
175	Scharfman	Elta	szynkarz	Przeworsk	5
176	Schiffman	Hersz Wolf	kupiec	Chałupki	10
177	Schmalzbach	Dawid	kupiec	Chałupki	5
178	Schneebaum	Mojżesz	kupiec	Rozbórz	30
179	Schuldenfrei	Sina	młynarz	Przeworsk	30
180	Schussheim	Jakób	kupiec	Żurawiczki	5
181	Schwefel	Hendel	kupiec	Przeworsk	15
182	Schwefel	Samuel	kupiec	Przeworsk	15
183	Seitalbach	Abraham	kupiec	Urzejowice	10
184	Silberman	Abraham	szewc	Przeworsk	5
185	Silberman	Mojżesz Haim	kupiec	Przeworsk	10
186	Sontag	Nechemje	szynkarz	Przeworsk	5
187	Spalter	Izaak	kupiec	Przeworsk	5
188	Spiegler	Mojżesz	kupiec	Przeworsk	8
189	Sporn	Ozjasz	kupiec	Gać	10
190	Sprung	Dawid	kupiec	Przeworsk	5
191	Stenberg	Jakób	kupiec	Przeworsk	10
192	Strauch	Berl	kupiec	Przeworsk	10
193	Straus	Markus	drukarz	Przeworsk	10
194	Tanenbaum	Gerszon	kupiec	Przeworsk	5
195	Tenzer	Józef	kupiec	Przeworsk	5
196	Traum	Hersz	kupiec	Kosina	5
197	Trynczer	Chula	kupiec	Gniewczyzna Łańcucka	5
198	Trynczer	Mendel	kupiec	Przeworsk	5
199	Trynczer	Mojżesz	kupiec	Gorliczyzna	5
200	Trynczer	Saul	kupiec	Mirocin	5
201	Unger	Jakób	kupiec	Przeworsk	10
202	Unger	Józef	adwokat	Przeworsk	15
203	Wachs	Aron	kupiec	Przeworsk	5
204	Wachtel	Izaak	szynkarz	Przeworsk	15
205	Wachtel	Izrael	szynkarz	Przeworsk	5
206	Waldman	Abraham	kupiec	Grzęska	8
207	Waldman	Sabina	kupiec	Świętoniowa	10
208	Wang	Eljasz	kupiec	Przeworsk	5
209	Wang	Mojżesz	kupiec	Przeworsk	10
210	Weiberger	Dawid	kupiec	Przeworsk	5
211	Weinbach	Abraham	kupiec	Rozbórz	5
212	Weinbach	Berisz	kupiec	Studzian	10
213	Weinbach	Leib	kupiec	Rozbórz	5
214	Weinstock	Salomon	kupiec	Przeworsk	10
215	Weintraub	Szulim	kupiec	Przeworsk	5
216	Weisengrun	Hersz	kupiec	Przeworsk	5
217	Weissberg	Susman	kupiec	Przeworsk	5
218	Weissman	Leib	kupiec	Ubieszyn	5
219	Weissman	Markus	kupiec	Ubieszyn	5
220	Weissman	Samuel	kupiec	Ubieszyn	15

1	2	3	4	5	6
221	Welz	Nuchim	kupiec	Urzejowice	20
222	Wolkenhaim	Zaharjasz	kupiec	Żurawiczki	5
223	Zimmerman	Abraham	cholewkarz	Przeworsk	5
224	Zucker	Dawid	kupiec	Przeworsk	5

Źródło: DALO, F.1, op. 52, spr. 1692, k. 25.